

Milan Bárta

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu v letech 1945–1968

*Členové strany a kandidáti v armádě a ve Sboru národní bezpečnosti sdružují se v útvarech organizací jako organizacích základních. Tyto útvary organizace se tvoří a pracují podle směrnic Ústředního výboru.*¹

Bezpečnostní složky se jako jedna z opor komunistického totalitního režimu ocitají často v centru zájmu badatelů o československé dějiny před rokem 1989. Přestože se všeobecně uznává teze o jejich přímém řízení komunistickou stranou, chybí dosud ucelená práce věnovaná tomuto tématu. V předkládané studii se pokusím popsat pronikání komunistické strany do bezpečnostního aparátu poválečného Československa prostřednictvím stranických organizací na ministerstvu vnitra (v letech 1950–1953 ministerstvu národní bezpečnosti) a jemu podřízeném Sboru národní bezpečnosti (SNB). Přestože od roku 1948 (a předtím neoficiálně) až do roku 1990 v bezpečnostním aparátu působily organizace komunistické strany, jejichž členy byla naprostá většina příslušníků bezpečnostních složek, najdeme dosud pouze jedinou dílčí studii, která se této tematice věnuje.² Autoři studie přiznávají, že hlavním problémem v tomto případě je značná torzovitost dochovaných archivních dokumentů, a to především ze strany ústředního aparátu komunistické strany. Jedná se přitom o rok 1989, kdy již byly struktura a úkoly stranické organizace Komunistické strany Československa (KSČ) na ministerstvu vnitra (MV) pevně dány. O počátcích stranických struktur najdeme v odborné literatuře pouze drobné zmínky.³ Fond Hlavní výbor KSČ, uložený v Archivu bezpečnostních složek (ABS), je bohužel neuspořádaný a materiály v něm deponované poskytují podklady především pro pozdější léta fungování stranických organizací na MV. Hlavním vodítkem pro nás proto zůstávají dokumenty shromážděné z různých fondů ABS, na které bude odkazováno v poznámkovém aparátu a jež se více či méně podrobně zmiňují o vazbách mezi komunistickou stranou a bezpečnostními složkami. Většinou máme k dispozici nejrůznější organizační a metodické příručky, konkrétní činnost přibližují částečně dochované zápisy z porad, které ovšem pro velkou část předmětného období chybí. Je tedy obtížné rekonstruovat reál-

1 *Organizační ráda Komunistické strany Československa*. Svoboda, Praha 1949, s. 41.

2 CVRČEK, Lukáš – BÁRTA, Milan: Ve službách strany. Hlavní výbor KSČ na Federálním ministerstvu vnitra ČSSR v roce 1989. *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 8, č. 3, s. 62–69.

3 Viz např. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. ÚDV, Praha 2007, s. 146–147.

nou práci stranických organizací. Výjimku představuje rok 1968, kdy se v archivních materiálech, především díky pozdějšímu přešetřování událostí spojených s Pražským jarem, podařilo dohledat dokumenty i výpovědi aktérů, které plasticky vykreslují aktivity stranických organizací v čele s Hlavním výborem (HV) KSČ na MV. Naopak pro rozhodující období reformního procesu chybí dokumentární materiál zachycující vývoj a personální změny (v relativně krátkém časovém úseku došlo k radikální obměně funkcionářů). Tomu také odpovídají dvě části studie, zatímco první se zaměřuje na vývoj a organizační podobu stranických struktur, druhá je popisnější a zachycuje činnost stranických organizací v době, kdy se staly samostatným a silným aktérem dění v bezpečnostních složkách. Vzhledem k rozsahu studie a torzovitosti materiálu není možné zabývat se strukturami do podrobností, jedná se proto o jakýsi nástin, který má zachytit především počátky a formování stranických organizací, jejich úlohu v reformním procesu roku 1968 a normalizaci na přelomu 60. a 70. let.

V utajení (1945–1948)

Boj o politický charakter nově budované bezpečnosti zahájili komunisté ještě před skončením druhé světové války. Velkým úspěchem bylo obsazení postu ministra vnitra komunistou Václavem Noskem.⁴ Na rozdíl od první republiky, kdy byly armáda a bezpečnostní sbory apolitické, padlo již v průběhu války rozhodnutí, že v osvobozené republice bude v ozbrojených složkách politická činnost povolena. Vycházelo se přitom ze znění Košického vládního programu. Podle programových zásad vlády z 5. května 1945 měli příslušníci Sboru národní bezpečnosti dovoleno účastnit se politického života, získali pasivní i aktivní volební právo a mohli kandidovat na funkce v politických stranách, neměli však povoleno rozvíjet stranickou činnost přímo ve sboru, kde se nesměly vytvářet organizace politických stran, a politické činnosti se měli věnovat v době volna. Zakazovalo se nosit na uniformě odznaky a jiné symboly stranické příslušnosti. Směrnice také považovala za nevhodné, aby příslušníci SNB působili ve funkcích předsedů stran a vystupovali na politických schůzích jako řečníci ve stejnokrží.⁵ Mohli být také členy masových organizací, jako Revoluční odborové hnutí (ROH), Svaz přátel SSSR (od února 1948 SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství) apod. Zdůrazňovala se služba všech příslušníků nově vzniklého Sboru národní bezpečnosti Československé republiky bez ohledu na stranickou příslušnost.⁶ Praxe byla ovšem diametrálně odlišná. Komunistická strana před odbornou erudiicí a praxí upřednostňovala věrnost svému světonázoru a bezpečnostní složky měly být obsazeny v prvé řadě lidmi oddanými její politické linii.

4 K jeho osobě více viz KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 126–128; KLEMENTOVÁ, Jitka: *Václav Nosek*. Práce, Praha 1987.

5 ABS, f. Zemské velitelství SNB Praha (dále jen A 14), inv. j. 124, Směrnice o politických právech příslušníků SNB, 8. 12. 1945.

6 ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (dále jen 310), sign. 310-19-8, Politická práva příslušníků sboru národní bezpečnosti, 8. 12. 1945.

Milan Bárta

Výše uvedená ustanovení se ovšem netýkala vlastního aparátu ministerstva vnitra (tedy nadřízeného orgánu SNB), ve kterém působily organizace všech tehdy povolených politických stran.⁷ Ani zde zpočátku KSČ nepřevládala. V létě 1945 bylo z 1060 zaměstnanců ministerstva vnitra prý jen 70 členů KSČ, na pověřenectvu vnitra v Bratislavě se ke Komunistické straně Slovenska (KSS) hlásilo údajně pouze 48 zaměstnanců z 340.⁸ Šlo však většinou o lidi na nejvyšších postech.

Jedním z prostředků, jak se snažili komunisté ovládnout ministerstvo vnitra a Sbor národní bezpečnosti, byla snaha získat co největší počet příslušníků, především ve vedoucích funkcích, pod heslem „komunisté nejlepší příslušníci SNB“ pro členství v komunistické straně. Používaly se různé prostředky, ať již šlo o politicky motivovaný výběr nováčků, z nichž většina měla nějaký vztah ke KSČ, cílené vysílání osvědčených členů strany do bezpečnosti, přemisťování politicky nespolehlivých, povyšování téměř výhradně členů strany apod.

Přímo ve Sboru národní bezpečnosti v té době přes oficiální zákaz tajně působily komunistické buňky. Vzhledem k přísnému utajení tohoto postupu jsme odkázáni na dílčí zmínky v archivních materiálech, literatuře a na vzpomínky tehdejších účastníků. Podle vzpomínek Karla Smiška, jednoho z důležitých tvůrců poválečného komunistického bezpečnostního aparátu, se v září 1945 sešli komunisté pracující na ministerstvu vnitra (většinou staří předváleční „mazáci“) v pražské restauraci Na Velehradě, kde založili stranickou organizaci, která bezprostředně podléhala sekretariátu ústředního výboru (ÚV) KSČ. Podle něj se na této schůzi každý představil a vyprávěl svůj životopis. Mělo jít o Josefa Hříbka, JUDr. Rudolfa Fanfuleho, Ervína Poláka, Gríšu Spurného, JUDr. Jiřího Neumanna a další. Někteří účastníci zaujímali nebo obsadili důležité funkce v bezpečnostním aparátu (Spurný a Polák se stali náměstky ministra vnitra). Karel Smíšek byl zvolen předsedou stranické organizace.⁹ Někdy je jako její předseda uváděn i Ervín Polák, to však bude nejspíše omyl.

Přestože se údaje v detailech liší (většinou v datech či jménech), z výše uvedeného jasně vyplývá, že v druhé polovině roku 1945 v některých složkách SNB vznikly tajné buňky komunistické strany. Existovaly především na centrální úrovni zpravodajských útvarů, v oblastních úřadech šlo o tzv. důvěrnické sbory, jež fungovaly jako její frakce. V jiných složkách SNB byli komunisté odkázáni na organizace KSČ v místech bydliště, přestože i tam docházelo k snahám o organizování, popřípadě alespoň o vytvoření seznamů členů strany.¹⁰

Důležitá role při indoktrinaci SNB komunistickou ideologií připadla osvětovým pracovníkům.¹¹ O tom, jakou roli jim přisuzovali komunisté ve svých plánech, svěd-

7 KROUPA, Vlastislav: *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948*. Praha, Naše vojsko 1977, s. 54.

8 TÝŽ: *Vznik a vývoj SNB (1945–1948)*. Naše vojsko 1977, s. 21.

9 ABS, f. Správa zpravodajské techniky (VI. správa), neuspořádaný materiál, 0761, Vzpomínky K. Smiška z roku 1965, s. 92; KLEMENTOVÁ, Jitka: *Václav Nosek*, s. 90. Lze se setkat i s údajem, že ilegální organizace KSČ v bezpečnosti vznikla v červenci 1945 – viz ČÍŽKOVÁ, Petra: Vzpomínky s čistým srdcem (Vzpomínky na generálmajora Karla Smiška). In: *Historie SNB. Sborník*, č. 2. FMV, Praha 1977, s. 108.

10 Například v září 1946 dostal štabní strážmistr Antonín Čupa ze zbrojní dílny Zemského velitelství SNB Brno tiskopisy, které měl tajně doručit členům strany k vyplnění a registraci pro ústředí KSČ. ABS, f. 310, sign. 310-19-12, Politická činnost u SNB-ZV Brno, nedatováno.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

čí zápis zasláný organizačnímu oddělení ÚV KSČ, psaný neznámým autorem, který bohužel není ani datován. Píše se v něm, že osvětoví důstojníci jsou vybíráni a přezkoušeni „stranicky“. Doporučuje se, aby vytvořili ilegální komunistické buňky, jejichž určený člen by shromáždil přihlášky do strany od okresního velitelství a všech místních stanic SNB (zřejmě za pomoci příslušného důstojníka, vše mělo probíhat v přísném utajení) a po kontrole by je předal okresnímu osvětovému důstojníkovi, který je měl znovu zkontrolovat a předat oblastnímu osvětovému důstojníkovi. Ten by zkompletoval přihlášky ze všech okresů ve své působnosti, jež by následně postoupil zemskému osvětovému důstojníkovi, odkud měly putovat ke kádrové komisi ÚV KSČ, která by zkontrolovala, zda skutečně došlo k přijetí daných osob, a měla by tak k dispozici jmenný seznam a dislokaci všech straníků.¹² Tento dokument, přestože pravděpodobně nakonec nevstoupil v platnost, svědčí o velké provázanosti osvětové služby a tajných stranických organizací v bezpečnosti.

Přísné utajení nejen jich, ale i příslušnosti ke KSČ dokládá i další informace, podle níž *mnozí soudruzi dělají základní chybu, že spojení s organizací strany musí být konspirativní a že jeho příslušnost ke straně musí být navenek tlumena, aby jeho činnost úřední jevila se veřejnosti nadstraníckou*.¹³ Zde je jasná zmínka o tom, že tato skutečnost měla být využita dvakrát – takový člen byl (většinou na vedoucím postu) využit jako přívrženec stranické politiky a navenek mohl být propagačně prezentován jako „nestraníček“ a tím otupovat tlak nekomunistických stran na oslabení pozic komunistů na ministerstvu vnitra. To, že vedoucí svým vybraným podřízeným nedoporučovali otevřeně se hlásit do strany, dokládá například Valentina (Valja) Milerová ze sekretariátu ministra vnitra.¹⁴

Na jedné straně tak komunisté budovali vlastní ilegální struktury, na straně druhé žárlivě bránili tomu, aby ostatní strany ustavily v bezpečnostních složkách vlastní organizace. Ke konci roku 1946 se dostaly do rukou branně-bezpečnostního oddělení ÚV KSČ poznatky o tom, že se nekomunistické strany aktivují a reagují na posilování pozic komunistů v bezpečnosti. Josef Baudyš¹⁵ v reakci na to dostal za úkol opatřit materiál o činnosti organizací ostatních politických stran v SNB tak, aby bylo možné veřejně poukázat na to, že nekomunistické strany porušují dohody a snaží se politizovat SNB.¹⁶

- 11 Osvětová výchova začala u SNB působit již v roce 1945. Prosazovali ji především komunisté, kteří ji proměnili v nástroj své politiky. Ostatní politické strany se proti tomu postavily a podařilo se jim dosáhnout toho, že zákon o SNB z roku 1947 působení osvěty mezi příslušníky SNB zakázal. Obnovena byla, jak o tom bude dále zmínka, po únoru 1948.
- 12 NA, f. Organizační oddělení Marie Švermové ÚV KSČ (dále jen 100/4), sv. 16, a. j. 109, Zápis o osvětových důstojnících, nedatováno.
- 13 ABS, f. 310, sign. 310-1-3, Zpráva o dosavadním výsledku organizace oblastních odboček OZO, 20. 1. 1946.
- 14 ABS, Sbírkka Ministerstvo národní bezpečnosti (dále jen sb. MNB), a. č. MNB-4, Sdělení soudružky Milerové vyšetřující komisi dne 2. 3. 1951. Vstup do strany jí prý osobně rozmlouval tajemník ministra Noska Gríša Spurný s tím, že by to mohlo vypadat jako nátlak.
- 15 Josef Baudyš (1913–?), pracoval v letech 1946–1949 na ústředním sekretariátu ÚV KSČ a působil v branně-bezpečnostním oddělení ÚV KSČ jako zástupce Jana Vodičky. Od března 1949 příslušník SNB, v březnu 1950 zproštěn služby, v roce 1951 zatčen. Z vězení byl zakrátko propuštěn za slib, že bude vypovídat o protistátní činnosti Josefa Pavla.
- 16 NA, f. Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ (dále jen 05/11), sv. 2, a. j. 17, Zápis z 6. schůze büra oddělení s. Vodičky, dne 18. září 1946.

Milan Bárta

Významná úloha připadla již zmíněnému branně-bezpečnostnímu oddělení ÚV KSČ, složenému z pracovníků aparátu ÚV KSČ, komunistů pracujících přímo v bezpečnosti nebo působících ve funkcích majících vztah (a vliv) na bezpečnostní složky. Bezpečnostní komise postavené podle vzoru pražského ústředí měly působit jako řídicí orgány pro činnost komunistů ve všech bezpečnostních složkách v jednotlivých oblastech. Jejich úkolem bylo zřídit evidenci členů a především funkcionářů strany v bezpečnosti. Tato práce se výrazně aktivizovala a rozšířila na přelomu let 1947–1948, kdy Jana Vodičku¹⁷ v čele branně-bezpečnostního oddělení vystřídal Josef Pavel.¹⁸

Po jeho nástupu výrazně vzrostlo plánované rozmisťování komunistů ve vedení bezpečnosti, byly svolávány aktivity komunistů v jednotlivých krajích a okresech, zesílila agitace vyzývající ke vstupu do KSČ, připravovaly se kádrové přehledy, sbíral se kompromitující materiál na nevhodné apod.¹⁹ Vše směřovalo k jedinému cíli – pomoci zajistit komunistické straně absolutní moc ve státě.

Náplň stranické práce v té době tvořilo především svolávání aktivů a porad, agitace či tajný nábor nových členů. Podobné aktivity pomáhaly udržovat a posilovat spojení mezi komunisty v rámci resortu i navenek a v případech potřeby mobilizovat členy. O tom, že zvolená strategie byla účinná, se protivníci komunistů přesvědčili v únoru 1948.

Vytváření stranického aparátu (1948–1951)

Po únoru 1948 se členství v KSČ stalo základním předpokladem pro budování kariéry v bezpečnostních složkách. Radikálně stoupal počet lidí, kteří se hlásili do strany. Do okresních a krajských škol a ústředních stranických kurzů bylo vysláno na 6000 příslušníků SNB. Členové nekomunistických stran a další nevyhovující (převážně z politických důvodů) museli často opustit službu. Podle záznamu z ledna 1950 bylo ze sboru „vyakčneno“ nebo propuštěno více než 3000 jeho příslušníků.²⁰

17 Jan Vodička (1893–1961), příslušník čs. legií v Rusku, v červnu 1918 byl odsouzen za vzpouru. Funkcionář KSČ od jejího vzniku. V roce 1935 byl zvolen poslancem Národního shromáždění, o rok později se stal členem ÚV KSČ. Za druhé světové války byl v koncentračním táboře, po roce 1945 opět poslanec Národního shromáždění a člen ÚV KSČ. V letech 1945–1947 předseda branně-bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, současně předseda Svazu bojovníků za svobodu (od roku 1951 Svazu protifašistických bojovníků).

18 Josef Pavel (1908–1973), člen KSČ od 30. let. Byl vyslán na studia do Moskvy, v letech 1937–1939 bojoval jako interbrigadista ve Španělsku, poté byl internován ve Francii. Od roku 1943 působil v řadách čs. obrněné brigády ve Velké Británii. Po roce 1945 funkcionář KSČ, 1947–1948 vedoucí branně-bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, poté náměstek ministra vnitra. V roce 1951 by zatčen, 1953 odsouzen k 25 letům vězení. Propuštěn byl v roce 1955. V období Pražského jara se stal ministrem vnitra, poté byl až do smrti pod kontrolou Státní bezpečnosti. Více viz BÁRTA, Milan: *My jsme rozhodnutí zneškodnit každého, nikoho se nebojíme. Proces s Josefem Pavlem. Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 4, s. 9–22; KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 136–138.

19 NA, f. Komise II, sv. 45, a. j. 757, K některým mojími poznatkům z bezpečnostního úseku (autoremem zprávy byl Leopold Hofman – pozn. autora), rok 1955 (blíže nedatováno); ABS, f. Zvláštní vyšetřovací (dále jen MV-ZV), a. č. ZV-4, Zápis z rozšířené bezpečnostní komise ÚV konané dne 12. září 1947; tamtéž, sb. MNB, a. č. MNB-11-7, Zápis o výpovědi sepsaný dnešního dne s Karlem Švábem, 24. 1. 1952.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

Již na konci července 1948 bylo rozhodnuto, že proběhne oficiální výstavba stranických organizací v bezpečnosti a bude úzce propojena s osvětou.²¹ Jakýsi předstupeň výstavby struktur KSČ představovaly stranické komise bezpečnosti, tvořené tajemníkem pro bezpečnost a příslušníky SNB různých složek, které vznikly v ústředí i v jednotlivých regionech. Jejich hlavním úkolem byla kádrová očista aparátu od příslušníků ostatních stran, reálných i potenciálních protivníků a provedení reorganizace bezpečnosti (související s připravovaným rozdělením sboru na skupiny pro bezpečnost a státní správu). Často ovšem řešily také služební záležitosti, jako povyšování, nábor nových pracovníků, školení apod. Po obsazení klíčových pozic komunisty, ustavení kádrových oddělení a organizací strany byla jejich činnost zbytečná. Na přelomu let 1948–1949 se uvažovalo o jejich reorganizaci a změně náplně práce, později padlo rozhodnutí úplně je zrušit.²²

Na konci roku 1948 vznikl systém stranických organizací v bezpečnosti, které byly vytvářeny podle organizačního řádu KSČ z května 1946, v němž se nepočítalo se specifickým stranickým aparátem v ozbrojených složkách. Stranické buňky byly podle toho nazývány závodními organizacemi (tj. organizacemi organizovanými dle místa pracoviště), později základními (útvary) organizacemi. Útvary organizace měly vznikat na pracovištích s nejméně deseti členy strany (původně se uvažovalo o patnácti), při menším počtu se označovaly jako dílčí útvary organizace.²³ Podřízeny byly zpočátku okresním výborům komunistické strany. Podle vzoru civilních struktur měl být pro každých deset členů vybrán desítkový důvěrník (desítkář), který by udržoval spojení členů s výborem. Stranické organizace se v té době aktivně podílely na čistkách v bezpečnostním aparátu. Na konci roku 1948 současně probíhala v souvislosti s velkou prověrkou členů KSČ první stranická prověrka také v bezpečnosti.

V únoru 1949 bylo schváleno přebudování stranické organizace v bezpečnostních složkách, především ve Státní bezpečnosti (StB). Nová oficiální organizace stranické práce vstoupila v platnost 15. března 1949. Řídit ji mělo vedení stranických organizací v bezpečnosti, jmenované organizačním sekretariátem ÚV KSČ, které se mělo scházet jednou týdně.²⁴

V čele stál náměstek ministra vnitra pro bezpečnost Josef Pavel, politickým tajemníkem a náčelníkem sekretariátu se stal přednosta politického a osvětového oddělení Presidia pro bezpečnost (BP/2) major Josef Veselý,²⁵ organizačním tajemníkem

20 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (dále jen A 2/1), inv. j. 11, Návrh na opatření proti vyakčněním příslušníkům SNB, 16. 3. 1950.

21 Tamtéž, inv. j. 10, Zpráva o vyhodnocení písemných záznamů z jednání komise pro bezpečnost při ÚV KSČ za období března 1948 do 15. listopadu 1950, nedatováno.

22 ABS, f. 310, sign. 310-33-3, Organizační výstavba strany skupiny I. „Bezpečnost“ ministerstva vnitra. Jejich faktickým nástupcem se staly bezpečnostní pětky, které tvořili krajský politický tajemník KSČ, bezpečnostní referent krajského národního výboru (KNV), velitel krajského velitelství (KV) StB, velitel KV NB a krajský bezpečnostní tajemník KSČ.

23 Ty se tvořily převážně u jednotlivých čet Pohraniční stráže a regionálních velitelství StB a VB.

24 NA, f. 100/4, sv. 16, a. j. 109, Zápis ze schůze vedení skupiny IB konané dne 12. 6. 1949 v Kabátech, 23. 6. 1949. Vedení stranických organizací v bezpečnosti bylo v červnu 1949 rozšířeno o Rudolfa Procházkou jako zástupce ÚV KSČ.

25 Josef Veselý (1917–?), absolvent gymnázia, důstojník z povolání, od roku 1945 člen KSČ. V listopa-

Milan Bárta

tajemník politického a osvětového oddělení Presidia pro bezpečnost Ludvík Dobrovolný,²⁶ členy vedoucí evidenčního oddělení ÚV KSČ Karel Šváb,²⁷ přednosta Velitelství Státní bezpečnosti (odboru BA) Jindřich Veselý²⁸ a jeho první zástupce Osvald Závodský.²⁹ Vedení stranických organizací v bezpečnosti navrhovalo a organizační sekretariát ÚV KSČ schvaloval vedení podřízených stranických organizací ve Skupině I Bezpečnost, u Státní bezpečnosti, Pohraniční stráž (PS), Veřejné bezpečnosti (VB), kriminální policie a bezpečnostního letectva. Vedení stranických organizací v bezpečnosti samo jmenovalo stranická vedení na krajských velitelstvích StB a VB a u praporů Pohraniční stráž. Tato podřízená vedení se měla skládat z předsedy, tajemníka, člena ústředního nebo krajského vedení, popřípadě sekretariátu strany (tedy člověka mimo resort) a čtyř funkcionářů z bezpečnosti. U okresních velitelství VB se prozatím s organizacemi strany nepočítalo, straníci zde měli být jednou za měsíc svoláváni na okresní aktivity SNB.³⁰

Jmenování vedení stranických organizací shora představovalo ve stranické hierarchii neobvyklý prvek, funkcionáři komunistických buněk měli být podle pravidel v rámci „vnitrostranické demokracie“ voleni (byť tyto volby byly mnohdy pouze formální). Důvody uvedeného neobvyklého jednání nejsou v dokumentech blíže osvětleny, snad k tomu vedla přísná centralizace prosazovaná v bezpečnostních složkách, probíhající reorganizace, důvěra v to, že vedoucí funkcionáři představují politickou elitu mezi příslušníky, obavy z toho, že v SNB nebyla ještě dokončena řádná „očista“, nebo snaha o co nejrychlejší vytvoření stranické struktury.

du 1946 nastoupil k SNB v hodnosti štábního kapitána, vedoucí osvěty v SNB, 1949 přednosta oddělení BP/2 Prezidia pro bezpečnost (politické a osvětové), 1950 přednosta oddělení BP/3 Prezidia pro bezpečnost (výcvikové), v lednu 1951 přešel k ministerstvu informací a osvěty. *ABS*, osobní evidenční karta Josefa Veselého.

- 26 Ludvík Dobrovolný (1910–?), do KSČ vstoupil počátkem 30. let, od května 1945 okresní politický tajemník na Praze VIII, v lednu 1949 nastoupil k politickému a osvětovému oddělení Prezidia pro bezpečnost jako politický tajemník v hodnosti kapitána, poté organizační tajemník vedení stranických organizací v bezpečnosti. V lednu 1951 byl odvolán, v březnu 1951 poslán na dovolenou, v červnu téhož roku propuštěn ze SNB; *ABS*, osobní evidenční karta Ludvíka Dobrovolného.
- 27 Karel Šváb (1904–1952), člen KSČ od roku 1921, za druhé světové války vězněn v koncentračním táboře. Od června 1945 vedoucí odboru pro evidenci sekretariátu ÚV KSČ, později vedoucí bezpečnostního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, člen organizačního sekretariátu ÚV KSČ a vedoucí zvláštního vyšetřovacího sektoru v StB zabývajícího se vnitrostranickým šetřením, přičemž podléhal přímo Klementu Gottwaldovi a Rudolfu Slánskému, a byl tedy mimo pravomoc MV. Od srpna 1950 náměstek MNB, v únoru 1951 byl zatčen, v procesu s Rudolfem Slánským a spol. v listopadu 1952 odsouzen k trestu smrti a popraven. Více viz KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 181–183.
- 28 Jindřich Veselý (1906–1964), členem KSČ se stal již před druhou světovou válkou, od října 1945 působil v MV, od roku 1949 člen ÚV KSČ, 1948–1950 velitel StB. V roce 1950 se pod vlivem rozbíhajícího se pronásledování komunistů (sovětští poradci zpočátku uvažovali o ministru vnitra Václavu Noskovi jako o „československém Rajkovi“) neúspěšně pokusil o sebevraždu. Poté působil jako čs. velvyslanec v Bulharsku a později jako vedoucí Ústavu dějin KSČ. V roce 1964 spáchal sebevraždu.
- 29 Osvald Závodský (1910–1953), člen KSČ od roku 1937, interbrigadista, za války vězněn, v listopadu 1948 nastoupil k SNB, v letech 1950–1951 velitel StB. V lednu 1951 byl zatčen, v prosinci 1953 odsouzen k trestu smrti a v březnu 1954 popraven.
- 30 *NA*, f. 100/4, sv. 16, a. j. 109, Výstavba vedení stranických organizací v bezpečnosti, počátek roku 1949 (blíže nedatováno).

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

Kartotéční listy členů strany měly být postupně staženy od místních (civilních) organizací strany a předány sekretariátu stranických organizací v bezpečnosti. Pro příslušníky stranických organizací v bezpečnosti platila základní práva a povinnosti jako pro ostatní členy KSČ, ale specifikace služby si vynutila některé dílčí úpravy.

Dne 15. března 1949 proběhla první schůze nového vedení stranických organizací, která měla na programu ustavení sekretariátu stranického vedení, vztah osvětové služby a stranického aparátu, výstavbu stranického vedení v regionálních složkách a stranické organizace v bezpečnosti na Slovensku.³¹

Osvětová výchova (obnovená v SNB v květnu 1948) v té době začala otevřeně splývat se stranickou prací, respektive jí byla podřízována. Kulturně-politický referát byl z oddělení BP/2 Presidia pro bezpečnost (politické a osvětové) převeden pod sekretariát stranických organizací v bezpečnosti. Nadále měla být z BP/2 řízena pouze tzv. mravně-politická a osvětová výchova, označovaná také jako kulturně-propagační činnost a zaměřená zejména na „obecné politické záležitosti“, všeobecné vzdělání, kulturní, osvětovou a především propagační práci. Jak již bylo uvedeno výše, major Josef Veselý, přednosta politického a osvětového oddělení Presidia pro bezpečnost, byl současně tajemníkem vedení stranických organizací a podobně osvětoví důstojníci povětšinou zaujali místa tajemníků u nově vytvořených útvarových organizací KSČ.³² V květnu 1949 je uváděn stav osvětářů a politických pracovníků na ministerstvu vnitřní dohromady.³³

Dne 14. dubna 1949 proběhl první aktiv funkcionářů vedení stranických organizací v bezpečnostních složkách.³⁴ Z celkem 29 474 příslušníků SNB v Čechách a na Moravě jich bylo v té době ve straně evidováno 26 261! Termín dokončení výstavby stranické organizace v bezpečnosti byl symbolicky stanoven k IX. sjezdu KSČ, který se konal v květnu 1949. Sjezd přijal nový organizační řád KSČ, jehož článek 25 oficiálně zaváděl útvarové organizace KSČ v armádě a v SNB, které představovaly obdobu dosavadních základních organizací (ZO).³⁵ Již dva dny po skončení sjezdu, 31. května, se konala porada politických tajemníků v bezpečnosti, na jehož programu bylo projednání sjezdových usnesení a jejich provádění. Následně 11. června proběhla jednání o výsledcích sjezdu ve všech organizacích strany. V té době ještě nebyly konkrétně specifikovány úkoly stranických organizací, ale v podstatě se podobaly úkolům základních organizací KSČ.

V červnu 1949 působilo na ministerstvu vnitřní 372 stranických organizací, které se členily na 565 dílčích organizací a 24 stranických skupin. Pracovalo tu 506 poli-

31 ABS, f. 310, sign. 310-32-3, Zápis z první schůze vedení stranických organizací v bezpečnosti konané dne 15. března 1949.

32 NA, f. 100/4, sv. 16, a. j. 109, Výstavba vedení stranických organizací v bezpečnosti, počátek 1949 (blíže nedatováno).

33 K 1. 5. 1949 působilo v bezpečnosti 464 osvětových pracovníků včetně pracovníků politických, systematizovaných míst pro ně přitom bylo 711.

34 ABS, f. 310, sign. 310-33-2, Referát soudruha Veselého *Směrnice a pokyny pro stranickou práci v bezpečnosti*, č. 2. Praha 1949 (vydavatel neuveden), s. 8.

35 *Organizační řád Komunistické strany Československa jednomyslně přijatý IX. sjezdem KSČ*. ÚV KSČ, Praha 1949, s. 41.

Milan Bárta

tických pracovníků a osvětářů (systematizovaný stav byl 719).³⁶ V roce 1949 začaly tiskem vycházet tajné *Směrnice a pokyny pro stranickou práci v bezpečnosti*, určené pro úzký okruh stranických pracovníků.

Početní stavy členů KSČ k 1. 6. 1949	Útvarové organizace	Dílčí organizace	Členů
Bezpečnostní presidium	1	6	385
Státní bezpečnost	60	76/24 skupin	4520
Veřejná bezpečnost	211	260	14 056
Pohraniční stráž	56	203	4056
Bezpečnostní letectvo	9	0	177
Školy	35	20	4051
Celkem	372	565/24 skupin	27 245

Již zaznělo, že vedoucí funkcionáři stranických organizací byli jmenováni, nikoli voleni, což vedlo k tomu, že se předsedy stávali velitelé jednotlivých funkčních složek. Stranické organizace neměly zasahovat do velitelské pravomoci velitelů, mohly ovšem zaznamenávat závady ve službě a „nepřístojnosti“ velitelů; ty však samy neprojednávaly, nýbrž zasílaly vyšším stranickým orgánům. Dublování povinností a s tím související přetížení jednotlivých funkcionářů, kteří přirozeně upřednostňovali velitelské povinnosti, vedlo k tomu, že většina stranických organizací pracovala pouze formálně.³⁷ Z podobných důvodů nefungovalo ani centrální řízení. Jak se vyjádřil Emil Orovan: *Politická práce v bezpečnosti po dobu mé služby prodělala dosti chaotický vývoj. Zpočátku spočívala hlavně v tom, že jednotliví velitelé více nebo méně působili na své podřízené tak, že služební úkoly politicky zdůvodňovali, avšak systém politického života, jak jej známe mimo bezpečnost, tady prakticky nebyl. Postupem času, když došlo ke zřízení útvarových organizací, nastávala jakási intenzifikace v schůzovní činnosti i stranickém školení, avšak opravdový stranický život to nikdy nebyl.*³⁸ Další kritici šli ještě dále a podle nich mohly stranické organizace *vlastně jen vybírat příspěvky.*³⁹

Některí vysocí funkcionáři bezpečnostního aparátu měli tendence podceňovat politickou práci. Počátkem roku 1950 údajně Karel Šváb navrhl Josefu Pavlovi, aby zrušil politickou výchovu, protože naprostá většina příslušníků SNB byla členy strany. Pavel to však po poradě s členy vedení stranických organizací v bezpečnosti odmítl.⁴⁰

Ale ozývala se i vážná kritika práce politických pracovníků – tajemníků stranických organizací (většinou šlo o bývalé osvětáře, jejichž jedinou „kvalifikací“ pro výkon této funkce byla často pouze šestitýdenní politická škola). Podle náměstka Josefa Pav-

36 ABS, f. 310, sign. 310-33-3, Zápis ze schůze vedení stranických organizací v bezpečnosti konané dne 11. 5. 1949.

37 ABS, sb. MNB, a. č. MNB-122, Výpověď Emila Orovana, 22. 1. 1963.

38 Tamtéž.

39 ABS, f. Historický fond MV (dále jen MV-H), a. č. H-536, Protokol o výpovědi sepsaný s obviněným Valáškem Oskarem, 5. 2. 1953. Tento názor je ovšem třeba brát s rezervou, vznikl pod nátlakem vyšetřovatelů v době Valáškovy zatčení.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

la se mnohdy soustřeďovali na „technickou“ (pracovní) stránku věci a politické řízení jim unikalo, nebo naopak pouze referovali naučené fráze.⁴¹ Často jim také chyběla dostatečná praxe. Velitelé prý byli často „politicky vyspělejší“ než tajemníci stranických organizací, a měli proto tendence podceňovat jejich práci.

Na tehdejší situaci vzpomínal nejmenovaný mladý nadporučík, přidělený na počátku roku 1949 jako osvětový důstojník k odboru BA (Velitelství Státní bezpečnosti). Po ustavení útvarové organizace dostal dvě místnosti a písárku a byl jmenován tajemníkem stranické organizace u Státní bezpečnosti. Sám napsal: [...] *neměl jsem pro ni (stranickou práci – pozn. autora) předběžné školení a ani dostatek zkušeností*. Vzpomínal, že se špatně uvedl, vysloužil si kritiku a požádal o přeřazení. Již zmíněný major Josef Veselý mu prý oznámil, že za něj není náhrada a že má plnit úkol, který mu strana dala.⁴²

Na počátku roku 1950 byla naprostá většina příslušníků SNB, ať již nově přijatých, nebo předúnorových, členy komunistické strany. Ve Veřejné bezpečnosti, která představovala nejpočetnější složku SNB, to bylo 18 446 členů a kandidátů z 19 272 příslušníků.⁴³ V té době převažovala snaha získat pro členství v KSČ maximální počet osob, což potvrzuje i prohlášení Josefa Pavla: *příslušníky je nutno posuzovati podle toho, zda je členem strany, či není, nikoliv podle toho, zda byl četníkem, nebo nebyl*.⁴⁴ Tento požadavek ve svém důsledku přirozeně vedl k tomu, že u mnoha z nich bylo členství pouze formální záležitostí.

Organizační sekretariát ÚV KSČ v březnu 1950 vypracoval (a předsednictvo schválilo) směrnice *O výstavbě stranických organizací v bezpečnosti*. Nejvyšším stranickým orgánem bylo vedení stranických organizací v bezpečnosti u ministerstva vnitra, označované jako S-I-B (Skupina I Bezpečnost) a řízené přímo ÚV KSČ. Podléhala mu čtyři vedení stranických organizací ve čtyřech složkách SNB (u StB, VB včetně kriminální policie, PS a bezpečnostního letectva). Základní organizace se měly vytvářet v rámci stanice, okresu a kraje (StB a VB), čtyři, roty či praporu (PS). Výbory základních (útvárových) organizací byly nově volené, vyšší stranická vedení byla stále jmenovaná (což dokládá důvěru, jakou v té době stranické špičky ve funkcionáře bezpečnostních složek měly, ostře to vynikne při srovnání se zatýkáním a čistkami, které je postihly o rok později).

Pro mladé příslušníky (což se týkalo především Pohraniční strážě) byly od dubna 1950 zakládány útvárové skupiny Československého svazu mládeže (ČSM) s volenými výbory, které měli řídit instruktoři mládeže.⁴⁵ Ze 140 útvárových skupin s 5400 členy v roce 1950 se rozrostly na 417 skupin s 18 470 členy do první poloviny roku 1953.⁴⁶

40 NA, f. Komise I, sv. 15, a. j. 247, Můj poměr ke Karlu Švábovi, 11. 11. 1955.

41 ABS, f. 310, sign. 310-33-2, Směrnice a pokyny pro stranickou práci v bezpečnosti, č. 2.

42 ABS, sb. MNB, a. č. MNB-4, Rukopisný záznam, nedatováno, 1951.

43 Tamtéž, a. č. MNB-20, Osobní spis Josefa Pavla, Kopie situační zprávy stavu Veřejné bezpečnosti, nedatováno. Před únorem 1948 podle této zprávy z 20 771 příslušníků VB mělo být 6699 členů komunistické strany.

44 ABS, sb. MNB, a. č. MNB-20-1, Protokol o hlavním líčení, které se konalo dne 30. prosince 1953. J. Pavlovi se toto tvrzení později vymstilo, když byl obviňován z toho, že do strany nechal vstoupit příslušníky předválečného bezpečnostního aparátu i „nepřátelské elementy“ bez důkladné prověrky.

45 ABS, f. 310, sign. 310-33-5, Návrh na organizační výstavbu skupin ČSM ve SNB, 1950 (blíže nedatováno).

46 ABS, f. A 2/1, inv. j. 115, Návrh organizační struktury HV-ÚO-KSČ při MNB, 26. 2. 1953.

Milan Bárta

Po vzniku ministerstva národní bezpečnosti (MNB) došlo k další úpravě politické práce v bezpečnostním aparátu. Vedle stranických organizací měla původně vzniknout podle sovětského vzoru (který v té době našel uplatnění v čs. armádě) Hlavní politická správa SNB, která by řídila veškerou stranickou práci.⁴⁷ Zdá se však, že šlo pouze o návrh, jenž nedošel realizace. Namísto toho v prosinci 1950 vznikl politický sekretariát MNB, v jehož čele stál náměstek ministra pro politické věci (musel být nejméně pět let členem KSČ) Jaroslav Jerman.⁴⁸ Tomu byla podřízena politická oddělení, která měla zajistit lepší a pečlivější zaměření na politickou práci. Základní rozdíl mezi politickými odděleními a stranickými organizacemi zřejmě spočíval v tom, že politická oddělení pracovala se všemi příslušníky SNB (včetně nestraníků), zatímco ve stranických organizacích byli sdružení pouze příslušníci KSČ. Vztah politických orgánů ke stranickým organizacím se lišil intenzitou. Zatímco u vojensky organizovaných útvarů (Pohraniční stráž, Vnitřní stráž, Civilní obrana, vojenské kontrarozvědky – VKR) měly po vzoru armády pravomoc orgánů strany a řídily útvarové organizace KSČ,⁴⁹ v ostatních složkách fungovaly útvarové organizace KSČ samostatně, a politické orgány jim naopak měly pomáhat.⁵⁰ Činnost těchto orgánů se do značné míry kryla, zdá se, že díky tomu v těchto složkách politická oddělení stranickým organizacím v praxi do jisté míry i podléhala (a proto zřejmě jejich existence zde neměla dlouhého trvání), k bližšímu popsání praktických vztahů mezi nimi však chybí (jako k řadě dalších popisovaných událostí) dokumentace. Ve Státní bezpečnosti politická oddělení nepůsobila, zde se předpokládala automatická politická uvědomělost (a členství v KSČ).⁵¹ Vedle toho fungovaly ještě stranické komise, mající na starost disciplinární záležitosti (trestání) a věci související se získáním či ztrátou členství ve straně.

Na konci roku 1950 probíhaly prověrky členů strany spojené s výměnou členských legitimací, které se nevyhnuly ani bezpečnosti.⁵² Při prověřování se mělo postupovat stejně jako při prověrkách v závodních organizacích na základě směrnic vydaných sekretariátem ÚV KSČ. Tomu odpovídaly i tříčlenné prověřkové komise. Nejprve měli být prověřeni vedoucí a poté řadoví členové. Základní otázka položená při prověrkách měla znít: *Co činiš, abys byl příkladem při ochraně výstavby socialismu?* Písemné závazky, veřejně čtené při předávání nových legitimací, měly být konkrétní a reálné: například

47 Tamtéž, inv. j. 7, Návrh organizace stranicko-politické práce v SNB, 18. 7. 1950.

48 Jaroslav Jerman (1903–1981) absolvoval ve 30. letech Mezinárodní leninskou školu v Moskvě a pak působil jako stranický funkcionář na Kladensku. V prosinci 1951 byl jmenován náměstkem ministra národní bezpečnosti. Byl zodpovědný za řízení stranické práce v SNB, ale po roce byl z funkce odvolán a vrátil se do stranického aparátu. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra. Ministři a jejich náměstci*, s. 75–76.

49 Více viz Odpověď na dotaz č. 1245 na http://vojenstvi.cz/vasedotazy_83.htm (citováno k 16. 11. 2017). V armádě se stranické organizace osamostatnily až v roce 1960, kdy došlo ke zřízení Hlavního výboru KSČ ministerstva národní obrany (MNO).

50 NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954 (dále jen 02/5), sv. 69, a. j. 187, bod 13, Důvodová zpráva k návrhu směrnic ústředního výboru KSČ pro práci politických oddělení v útvaroch ministerstva vnitra, 26. 11. 1953.

51 NA, f. 02/4, sv. 44, a. j. 197, bod 13, Návrh směrnic předsednictva ústředního výboru KSČ pro politická oddělení a politické pracovníky ve Sboru národní bezpečnosti, 23. 8. 1951.

52 NA, f. Komise II, sv. 2, a. j. 17, Zápis z hodnocení práce stranického vedení útvarových organizací v SNB a z hodnocení práce a prověřování jednotlivých členů vedení, 8. 8. 1950.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

naučit se psát na psacím stroji, naučit se rusky, získat Fučíkův odznak,⁵³ nastudovat příslušnou politickou nebo odbornou literaturu apod.⁵⁴

Dotvoření struktury (1951–1968)

Další významné změny nastaly po rozsáhlém zatýkání vedoucích funkcionářů bezpečnosti na přelomu ledna a února 1951, z nichž mnozí stáli v čele útvarových stranických organizací. Čistka zasáhla i jejich přátele a známé, vyměněno mělo být 95 procent (!) tajemníků stranických organizací. Po zatčení byli příslušnými útvarovými organizacemi zbaveni členství ve straně, například vyloučení bývalého velitele rozvědky Oskara Valeše bylo formálně provedeno pro *cizí a nepřátelský poměr ke straně a k lid[ově] dem[okratickému] zřízení, pro poškozování dobré pověsti strany a pro hrubé porušování vnitrostranické demokracie*.⁵⁵

V dubnu 1951 byl podán návrh na vytvoření prozatímního vedení stranických organizací v bezpečnosti. Kolektivní vedení měla tvořit šestice mužů působících v bezpečnostním resortu na různých postech – tajemník politického sekretariátu MNB Adolf Pimpapa, zástupce velitele sektoru VI./A (vyšetřování) Karel Košťál, příslušník útvaru „Javor“ (ochranka) Miloslav Raftl, poručíci Jindřich Berka a Josef Douda za Sbor národní bezpečnosti a Antonín Šlais za ministerstvo národní bezpečnosti.⁵⁶

Nové směrnice pro práci útvarových organizací byly schváleny až v prosinci 1951 a jejich úkolem mj. bylo *vychovávat členy a kandidáty strany k nenávisti vůči vnitřnímu a vnějšímu nepříteli*.⁵⁷ Nová organizační struktura stranických organizací na MNB, zřejmě reagující na rozsáhlé čistky z přelomu ledna a února 1951 a na proběhlé a plánované organizační změny, se začala formovat na počátku roku 1952. Změny kulminovaly v květnu 1952, kdy se ve struktuře stranických organizací v bezpečnosti objevil nový prvek, kterým byly Hlavní výbory KSČ, řízené přímo ÚV KSČ za pomoci bezpečnostního odboru (nově tvořily mezičlánek mezi vedením komunistické strany a útvarovými organizacemi v bezpečnostních složkách). Měly pravomoci okresního výboru strany, zpočátku byly čtyři – na Hlavní správě StB (dříve Velitelství StB), na Odboru O – ochrana stranických a ústavních činitelů (od srpna 1952 Hlavní správa ochrany MNB), při Správě Národní bezpečnosti Jáchymov (vznikla z Velitelství oblasti Jizera) a poslední zastřešoval všechny ostatní útvarové organizace v MNB (na kádrovém odboru, hospodářském odboru a Hlavní správě MNB).⁵⁸

53 Ocenění vydávané členům čtenářského kroužku při organizaci ČSM, kteří přečetli předem určený výběr politicky „vhodných“ knih.

54 NA, f. 02/4, sv. 17, a. j. 136, bod 32, Návrh na provádění usnesení předsednictva ÚV KSČ o výměně legitimací a prověřování všech členů strany a kandidátů v SNB, 10. 7. 1950.

55 ABS, f. ZV-V, sb. MNB, a. č. MNB-4, Záznam o vyloučení Oskara Valeše z KSČ, 10. 5. 1951.

56 NA, f. 02/4, sv. 35, a. j. 181, bod 15, Návrh na prozatímní vedení útvarových organizací KSČ ve Sboru národní bezpečnosti, 24. 4. 1951.

57 Tamtéž, sv. 44, a. j. 197, bod 13, Návrh směrnic předsednictva ústředního výboru KSČ o práci útvarových organizací KSČ ve Sboru národní bezpečnosti, 23. 8. 1951.

58 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1551, Zpráva o činnosti hlavních výborů a útvarových organizací KSČ na ministerstvu národní bezpečnosti a zvláštních útvarů Sboru národní bezpečnosti, leden 1953 (bližší nedatováno).

Milan Bárta

Hlavní výbor	Počet řízených útvarových organizací	Celkem členů KSČ	Celkem kandidátů KSČ
Hlavní výbor I – Hlavní správa StB	20	1480	36
Hlavní výbor II – Útvarové organizace MNB	43	3152	201
Hlavní výbor III – Odbor O (ochrany stranických a ústavních činitelů)	33	1599	81
Hlavní výbor IV – Správa Národní bezpečnosti Jáchymov	31	1486	224

Situace ve stranické práci v SNB nebyla stále uspokojivě vyřešena, o čemž svědčí i rozkaz náměstka pro věci politické, kde se uvádí, že *náčelníci věnují malou pozornost vlastnímu ideologickému růstu a nedostatečně zajišťují i růst svých příslušníků [...] politická úroveň není úměrná úkolům stojícím před Sborem národní bezpečnosti [...] je nutné skoncovat s nesprávným názorem, že pro množství služebních úkolů nebývá čas na politické studium. Tento názor byl do SNB zanášen třídními nepřáteli...*⁵⁹ V tomto rozkazu současně zaznívá reminiscence na doznívající politické procesy a na dva roky staré zatýkání vedoucích špiček bezpečnosti, s nímž se vedení MNB stále nevyrovnalo.

K další významné změně došlo ve druhé polovině roku 1953, kdy proběhlo sloučení ministerstva národní bezpečnosti s ministerstvem vnitra. V důsledku toho a ve snaze dostat bezpečnostní aparát pod větší kontrolu stranického vedení byly přepracovány i směrnice pro práci útvarových organizací (vojensky organizované složky se stále měly řídit směrnicemi pro práci útvarových organizací v armádě).⁶⁰ Úkolem stranických organizací bylo podle směrnic *všestranně rozvíjet stranickou práci a denně vychovávat všechny své členy k tomu, aby si osvojili základy marxismu-leninismu, správně chápali politiku strany a uvědoměle plnili služební přísahu*.⁶¹ Nově se útvarovým organizacím povolovalo projednávat otázky spojené se služebními úkoly, ale stále se nepřipouštěla kritika rozkazů náčelníků. To byla zřejmě další reakce na politické procesy a nezákonnosti s nimi spojené.

V čele stranické práce zůstal, zřejmě kvůli zjednodušení práce, jediný Hlavní výbor KSČ na ministerstvu vnitra, mající i nadále pravomoci okresního výboru strany (což se nezměnilo až do roku 1989).⁶² Podle stanov se měla každé dva roky konat konferen-

59 NA, f. 310, sign. 310-28-7, Rozkaz č. 8 náměstka NB pro věci politické, 5. 1. 1953.

60 NA, f. 02/5, sv. 69, a. j. 187, bod 13, Směrnice ústředního výboru Komunistické strany Československa pro práci útvarových organizací komunistické strany Československa v útvarcích ministerstva vnitra, 26. 11. 1953.

61 Tamtéž.

62 Vzhledem k důležitosti regionu díky těžbě uranové rudy při Správě MV Jáchymov zůstal Hlavní výbor KSČ, který měl také statut okresního výboru KSČ, čímž se jako jediný dostával na roveň Hlavnímu výboru KSČ na MV. Rozdíl byl v tom, že zatímco HV KSČ byl řízen přímo z ÚV, HV KSČ v Jáchymově

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

ce, která rozhodovala o nejdůležitějších otázkách činnosti organizace a volila členy Hlavního výboru.

Základní prvek stranické struktury měly i nadále tvořit útvarové organizace, které se ustavovaly podle pracovišť na hlavních správách, jednotlivých správách, odborech VB na železnici, v ústředních školách a kurzech ministerstva vnitra, v regionech potom na krajských správách, oblastních odborech a ve zvláštních útvarech nápravných zařízení, na okresních odděleních a na železničních odděleních VB; dělily se také podle jednotlivých složek (StB, VB a SNZ).⁶³ Na velkých správách s několika útvarovými organizacemi a na krajských správách se utvářely celoútvarové výbory (CÚV). V útvarových organizacích s více než 100 členů se mohly tvořit dílčí organizace a v případě potřeby ještě menší stranické skupiny.

Hlavní výbor řídil některé útvarové organizace přímo, jiné přes CÚV, případně přes celoškolský výbor. Sám byl přitom řízen ÚV KSČ, respektive příslušným oddělením, které mělo na starost bezpečnostní problematiku (v popisované době oddělení branné a státní správy ÚV KSČ). Zástupci tohoto oddělení se také účastnili porad HV KSČ a byli s ním v pravidelném kontaktu. Výbor tvořilo několik desítek lidí (počty se průběžně mírně lišily), volených ze zástupců všech složek tvořících ministerstvo vnitra, a většinou býval zastoupen i některý z náměstků ministra. Členové výboru mezi sebou volili předsednictvo (to sestávalo zhruba z deseti osob), které se scházelo několikrát za měsíc. Předsednictvo představovalo podobně jako na civilních úrovních aparátu nejdůležitější rozhodovací orgán, jenž ve svých rukách soustřeďoval rozhodující řídicí pravomoci. Důležité funkce v aparátu (včetně vedoucího tajemníka Hlavního výboru) zastávali pracovníci stranického aparátu, delegovaní do ministerstva vnitra. Přímé vedení Hlavním výborem se ovšem uplatňovalo pouze na centrálních útvarech, regionální stranické organizace byly řízeny příslušnými regionálními organizacemi komunistické strany (na úrovni krajů krajskými výbory, v okresech okresními výbory KSČ). Jejich činnost, stejně jako práce regionálních bezpečnostních složek, odrážela organizaci a zaměření práce na centrále.

Tato struktura v podstatě vydržela do roku 1989. V některých případech se činnost stranických organizací jevila jako nedostačující, u některých útvarů StB se prováděly tzv. Dny výchovy (dva až čtyři měsíčně), věnované politickému školení a výcviku. U Pohraniční a Vnitřní stráže a ve VKR jako u vojensky organizovaných složek platila stále výjimka, jejich stranické organizace byly řízeny prostřednictvím politické správy (ve VKR politickým oddělením) a platily pro ně směrnice pro řízení útvarových organizací v armádě.

Na ministerstvu vnitra a jemu podřízených složkách na centrální úrovni (opět bez regionů) v té době působil jeden Hlavní výbor, šest celoútvarových organizací a jeden celoškolský výbor ve škole F. E. Dzeržinského. Ty řídily celkem dvaosmdesát útvaro-

byl řízen přes KV KSČ Karlovy Vary, jeho pravomoc byla navíc omezena na Jáchymovsko (a další pod něj spadající oblasti těžby uranové rudy).

63 Ustavovaly se na jednotlivých operativních správách, školách (politická výchova zahrnovala 25–30 procent výuky a prováděli ji osvětoví důstojníci), kurzech, regionálních útvarech atd. Jejich organizace se dělila podle jednotlivých pracovišť i podle organizační struktury (zvlášť pro Státní bezpečnost, Veřejnou bezpečnost, Pohraniční stráž, Správu nápravných zařízení atd.).

Milan Bárta

vých organizací se 9101 členy a kandidáty KSČ. Vedle nich existovaly čtyři samostatné útvarové organizace (včetně HV KSČ Jáchymov), jimž podléhalo dalších třicet útvarových organizací, sdružujících dohromady 1949 členů a kandidátů strany.⁶⁴

V polovině 50. let došlo ke stabilizaci struktury komunistické strany v bezpečnostních složkách, byla dokončena organizační výstavba a stabilizovala se personální situace i vztahy s vedoucím aparátem KSČ. Postupně se ustalovaly i úkoly stranických organizací, kterými byly vedle politické práce především zásahy do personálních záležitostí, jako přijímání a propouštění nových příslušníků, přihlášky do komunistické strany, jejich hodnocení, vyznamenávání či povyšování, ale i odborné vzdělávání či rekreace. V některých případech funkce ve stranickém aparátu v bezpečnosti posloužila jako odrazový můstek do vysokých pozic, například u Jaroslava Klímy, který stál v čele HV KSČ v polovině 50. let.⁶⁵

Ve druhé polovině 50. a v 60. letech se v závislosti na organizačních proměnách ministerstva vnitra a jemu podřízených složek měnil počet základních organizací i celou útvarových výborů KSČ (samostatné útvarové organizace se měnily na celou útvarové, zanikl HV KSČ Jáchymov), k zásadním změnám v činnosti či organizaci však nedošlo. Poslední větší změna před rokem 1968 nastala v souvislosti se znovuzřízením Hlavní správy StB v březnu 1966, která sloučila II. správu (kontrarozvědná správa MV), III. správu (vojenská kontrarozvědka) a IV. správu (sledování). V návaznosti na to se snížil počet celou útvarových organizací z jedenácti na devět. V roce 1967 nově přibyl celozávodní výbor na civilně správním úseku MV.

Boj o reformy (1968)

Zlom ve vývoji komunistických organizací na ministerstvu vnitra přinesly události roku 1968, a proto budeme jejich činnosti v tomto období věnovat větší pozornost.⁶⁶ K 1. lednu 1968 ve složkách řízených ministerstvem vnitra působilo devět celou útvarových organizací, jeden celozávodní výbor a 152 základních organizací. V jejich čele stál jedenačtyřicetičlenný Hlavní výbor, v němž byli zástupci všech složek ministerstva, který si volil dvanáctičlenné předsednictvo.⁶⁷

64 NA, f. 02/5, sv. 69, a. j. 187, bod 13, Směrnice ústředního výboru Komunistické strany Československa pro práci útvarových organizací komunistické strany Československa v útvarách ministerstva vnitra, 26. 11. 1953.

65 Jaroslav Klíma (1921–2003) nastoupil v červnu 1945 k MV a v srpnu téhož roku se stal členem KSČ. Po únoru 1948 zastával politické funkce v SNB a v první polovině 50. let byl zástupcem náčelníka a poté náčelníkem krajské správy MV v Karlových Varech. V letech 1955–1956 vedoucí tajemník HV KSČ při MV, 1957–1958 škola KGB v Moskvě, po návratu zástupce náčelníka KS MV Praha. Na konci roku 1961 zástupce náčelníka I. správy, od 1962 náměstek ministra vnitra, z funkce uvolněn v květnu 1968. V srpnu 1968 patřil ke skupině, která se pokusila o puč v MV ve prospěch invazních sil. Ze služeb MV odešel v roce 1976. Více k němu viz CAJTHAML, Petr: Jaroslav Klíma – strážce zákona s cejchem vlastizrádce. *Paměť a dějiny*, 2007, roč. 1, č. 1, s. 170–174 a KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra. Ministři a jejich náměstci*, s. 86–89.

66 K tomu více viz např. KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*. *Prameny k dějím československé krize v letech 1967–1970, díl 7. ÚSD AV ČR – Doplněk*, Praha – Brno 1996; ŽÁČEK, Pavel: *Odvracená tvář pražského jara. Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968*. Svět křidel, Cheb 2010.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

Složení předsednictva HV KSČ k 1. 1. 1968⁶⁸

Jméno	Pracovní zařazení	Poznámka
František Hrazdira ⁶⁹	pracovník aparátu HV KSČ	vedoucí tajemník od roku 1964
Štěpán Hajný	náčelník Správy vyšetřování StB	
Miloslav Jelínek	zástupce náčelníka školy SNB ve Sv. Janu pod Skalou	
Antonín Janota	pracovník aparátu HV KSČ	předseda kontrolní a revizní komise
Vlastimil Šedý	Hlavní správa VB	
Josef Voznica	pracovník aparátu HV KSČ	tajemník pro organizační otázky
Jan Záruba	náměstek ministra vnitra	
Zdeněk Zikmundovský	zástupce náčelníka Statisticko-evidenčního odboru	tajemník pro ideologickou práci
Jan Bokr	náčelník Správy operativní techniky	
Oldřich Špelina	zástupce náčelníka II. správy	
Jaroslav Vacek	pracovník aparátu HV KSČ	
Ján Gazdík	zástupce náčelníka Hlavní správy VB	

Již na počátku roku se jasně ukázalo, že především řadoví členové strany ve většině útvarových organizací (včetně Státní bezpečnosti) nejsou spokojeni se stávajícím systémem, a z jejich řad zaznívalo hlasité volání po reformách, o nichž však měli jen velmi nejasnou představu. Zpočátku získávali informace o výměně Antonína Novotného na vedoucím postu komunistické strany Alexandrem Dubčekem a na to navazujících změnách především z tisku a televize. Zde zaznívala převážně silná kritika práce ministerstva vnitra a bezpečnostních složek, ať již šlo o úlohu StB v nezákonnostech 50. let, či o roli VB v průběhu strahovských událostí roku 1967.⁷⁰

Vedení resortu ani hlavní výbor KSČ na MV se k událostem nevyjadřovaly. Zvláštní kritiku si vysloužil ministr Josef Kudrna⁷¹ (vnímaný jako jeden z hlavních stoupenců Antonína Novotného), který měl jako člen ÚV KSČ informace o vývoji z první ruky.

67 ABS, Přírůstek 434, k. 18, Schůze předsednictva HV KSČ, Informace delegátům konference hlavního výboru KSČ o činnosti v letech 1966–1968, 27. 2. 1968.

68 O složitosti situace svědčí i to, že mezi dvanácti členy HV KSČ najdeme jak aktivní příznivce reformního procesu (Zdeněk Zikmundovský), tak i jeho zaryté odpůrce (Jan Bokr).

69 František Hrazdira (1919–?), člen KSČ od května 1945, pracovník stranického aparátu, v roce 1961 absolvoval vysokou stranickou školu v Moskvě a v roce 1964 byl vyslán do MV jako vedoucí HV KSČ – byla mu propůjčena hodnost majora, v roce 1967 byl mimořádně povýšen na podplukovníka. Ze služeb MV byl propuštěn v květnu 1968. ABS, osobní evidenční karta Františka Hrazdiry.

70 PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demontrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 4–13.

71 Josef Kudrna (1920–1989), člen KSČ od roku 1945. Začátky jeho stranické kariéry jsou spojeny s tehdejšími okreseš Krnov, poté působil v bezpečnostním odboru ÚV KSČ. Po studiích v Moskvě byl v dubnu 1956 jmenován prvním náměstkem ministra vnitra, v dubnu pak 1965 ministrem. Více k němu viz CAJTHAML, Petr: Josef Kudrna – dělník, funkcionář a ministr. *Securitas Imperii*, 2006, č. 14, s. 281–287 a KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra. Ministři a jejich náměstci*, s. 112–115.

Milan Bárta

Toto jednání, či přesněji nejednání, vyvolávalo kritiku a nevoli v řadách pracovníků resortu i ve stranických organizacích.⁷² Ministr o jednání ústředního výboru referoval pouze jednou, na uzavřeném zasedání HV KSČ počátkem února. Svůj příspěvek navíc zaměřil především na ekonomické otázky, o vývoji však obsírně informoval generál Václav Prchlík, nový vedoucí osmého oddělení ÚV KSČ (branného a bezpečnostního), které mělo na starost ozbrojené složky. Jeho příspěvek vyvolal značný ohlas.⁷³

Vedoucí funkcionáři resortu i HV KSČ se kvůli své opatrnosti a pasivitě rychle dostávali do izolace. Informace zprostředkované sdělovacími prostředky vedly k nebyvalému oživení politické aktivity, které se odrazilo i v bezpečnostním aparátu. Výroční členské schůze útvarových organizací KSČ na ministerstvu vnitřní a v SNB v lednu a únoru, stejně jako celoučtarové konference na počátku března probíhaly za otevřených diskusí a zaznívala na nich ostrá kritika. Do jejich čela byli voleni kritici stávajících poměrů. Rozhodnou většinou vyjádřili podporu závěrům lednového zasedání ÚV KSČ a Dubčekovu novému vedení, kritizovali vedení ministerstva i hlavního výboru a zaznívaly stále silnější hlasy požadující reformy bezpečnostního aparátu a úpravy jeho postavení ve společnosti a státní správě. Základní i celoučtarové organizace z centrály i z regionů spontánně zasílaly vedoucím představitelům státu i KSČ stovky dopisů a rezolucí, v nichž vyjadřovaly podporu obrodnému procesu.

Ve dnech 16.–18. března proběhla konference HV KSČ, na které bylo většinou hlasů zvoleno nové vedení reprezentující reformisty. Vedoucím tajemníkem se stal dosavadní zástupce náčelníka Hlavní správy VB Jaroslav Rybař.⁷⁴ Generál Prchlík vystoupil s příspěvkem, v němž poukázal na nutnost změnit způsob bezpečnostní práce, zejména ve státobezpečnostní problematice. I zde ovšem zaznělo několik kritických příspěvků na adresu obrodného procesu a proti kritice bezpečnostního aparátu ve sdělovacích prostředcích.

Volání po reformách se začalo ozývat ze stranických organizací i z jednotlivých složek a útvarů. V podstatě tak poprvé (a naposledy) došlo k nenásilnému a funkčnímu propojení stranické a útvarové struktury, kdy prvně jmenované byly obsazené v souladu s názorem většiny členů a vyjadřovaly jejich názory. Množily se požadavky na reorganizaci činnosti resortu a v podstatě spontánně vznikaly nejrůznější komise, které měly zhodnotit dosavadní činnost a navrhnout koncepcí dalšího vývoje. Situace se radikalizovala zejména na I. správě (rozvědka), padly návrhy na právní úpravu jejího

72 K 1. 1. 1968 existovalo na ministerstvu vnitřní 9 celoučtarových a 152 základních organizací KSČ, na centrále ministerstva bylo v té době ve straně 90,5 procenta zaměstnanců. ABS, Přírůstek 434, k. 18, Schůze předsednictva HV KSČ, Informace delegátům konference hlavního výboru KSČ o činnosti v letech 1966–1968, 27. 2. 1968.

73 ABS, f. Inspekce ministra vnitřní (dále jen IMV) – neuspořádáno, sign. 02-2/III, Příprava a průběh konference CÚV KSČ na HS StB v roce 1968 (blíže nedatováno).

74 Jaroslav Rybař (1920–?), člen KSČ od května 1945, k MV nastoupil v červenci 1945. Působil jako osvětový pracovník, později přešel k VB – od roku 1957 náčelník správy VB Hradec Králové, od března 1963 zástupce náčelníka Hlavní správy (HS) VB. V březnu 1968 byl zvolen vedoucím tajemníkem HV KSČ, od srpna 1968 náčelník HS VB, v září 1968 jmenován náměstkem MV. V únoru 1969 náčelník Federální kriminální ústředny MV, v říjnu téhož roku zproštěn výkonu služby. V květnu 1970 byl vyloučen z KSČ a o měsíc později propuštěn ze služeb MV. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitřní v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 154–157.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

postavení a revizi činnosti, vyčlenění ze struktury Státní bezpečnosti, případně vůbec z ministerstva vnitra a podřízení přímo předsednictvu vlády. Ani Veřejná bezpečnost nechtěla být spojována s StB, pracovníci Správy nápravné výchovy (SNV) odmítali plánovaný přesun pod ministerstvo spravedlnosti a požadovali, aby se vězeňství stalo samostatnou organizační složkou mezi orgány činnými v trestním řízení atd.

K Josefu Pavlovi, který do funkce ministra vnitra nastoupil na počátku dubna 1968, se Hlavní výbor zpočátku stavěl rezervovaně. Šlo o člověka, který sice zastával na konci 40. let post náměstka ministra vnitra, poté však byl zatčen a v politickém procesu odsouzen, po propuštění se dlouho odmítal veřejně angažovat a teprve události roku 1968 ho přiměly, aby změnil názor. Přestože osmnáct let nepůsobil v bezpečnostní problematice, zůstal v kontaktu s bývalými spolupracovníky a známými, kteří dlouhodobě patřili k neaktivnějším zastáncům reforem bezpečnostní práce. Jeho první projev na celostátním aktivu pracovníků bezpečnosti byl přijat dosti rozpačitě.⁷⁵ Vedení HV KSČ a řada útvarových organizací včetně příslušníků bezpečnosti mu především vyčítaly to, že se podle jejich názoru bezpečnosti málo zastával v masmédiích. Některé stranické organizace jednaly samostatně: například celoutvárový výbor KSČ na Hlavní správě Státní bezpečnosti (HS StB) vytvořil aktivity, jejichž úkolem bylo v podnicích nebo cestou známých v masmédiích hájit Státní bezpečnost.

Záhy si však nový ministr díky svému vystupování na veřejnosti, nekompromisním reformním postojům a důslednému lpění na Akčním programu KSČ získal důvěru nového Hlavního výboru, který se zařadil mezi jeho neaktivnější podporovatele a patřil mezi poslední veřejné zastánce reforem v bezpečnostním aparátu.⁷⁶

Pavlem navrhované změny našly příznivý ohlas především v řadách pracovníků Veřejné bezpečnosti a kladně byly jeho návrhy přijímány i v části Státní bezpečnosti, především v rozvědce. Hlavní překážku v plánech nového ministra uvnitř resortu představovali vedoucí funkcionáři kontrarozvědky, kteří nelibě nesli snahy o omezení pravomocí a snížení vlivu Státní bezpečnosti. Opakovaně se snažili zdůrazňovat důležitost kontrarozvědné práce a zvýšené nebezpečí hrozící ze strany pravicových a kontrarevolučních sil, přičemž hledali (a nezdídko nacházeli) spojence mezi vedoucími funkcionáři komunistického aparátu.

Ministr v reakci na toto dění požádal státně-administrativní oddělení ÚV KSČ, hlavní výbor KSČ na MV, tiskové oddělení MV i některé kritiky svého postupu, aby důkladně přezkoumali všechna jeho prohlášení a ÚV KSČ podali zprávu o tom, v čem se liší od tezí Akčního programu KSČ. Výsledná zpráva vyzněla zcela v jeho prospěch. Jednou z možností, jak mohl Josef Pavel posílit svou pozici, bylo nahrazování konzervativních funkcionářů novými lidmi nespojovanými s nezákonnostmi 50. let, kteří

75 ABS, f. Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana (dále jen A24), inv. j. 880, Projev ministra vnitra Josefa Pavla na služebně-politickém shromáždění příslušníků MV v Praze dne 6. 5. 1968; tamtéž, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy (dále jen A7), inv. j. 642, Projev soudruha ministra J. Pavla na služebně-politickém shromáždění příslušníků MV v Praze dne 6. 5. 1968.

76 Nový Hlavní výbor se snažil působit na veřejnost, dne 23. 4. 1968 zveřejnil ve *Večerní Praze* článek *Ministerstvo bez stanoviska*, kde kritizoval situaci na ministerstvu a rázně se postavil za nové vedení komunistické strany a za reformní proces.

Milan Bárta

by sdíleli jeho názory na radikální přestavbu bezpečnostního aparátu. Dne 1. srpna 1968 tak povolal Jaroslava Rybaře zpět na post zástupce náčelníka Hlavní správy VB (s tím, že mu byly svěřeny pravomoci náčelníka), jeho místo v čele Hlavního výboru KSČ na MV zaujal Miroslav Homoláč, dosavadní vedoucí tajemník celouřvarového výboru KSČ na HS StB (celouřvarový výbor č. 6).⁷⁷

V té době se však již nad Pražským jarem začala stahovat mračna z Východu a za hranicemi republiky se shromažďovaly armády pěti států Varšavské smlouvy. Jejich invazi odmítli čelní představitelé vlády, strany (počítaje ministrem vnitra) i naprostá většina společnosti, včetně většiny zaměstnanců ministerstva vnitra a SNB. Předsednictvo Hlavního výboru KSČ na MV dopoledne 21. srpna na mimořádné schůzi podpořilo prohlášení legálního vedení strany a státu, vyzvalo veřejnost ke klidu a vyjádřilo přesvědčení, že pracovníci bezpečnosti se nenechají zneužít k zásahům *směřujícím proti zájmům našeho lidu*, budou postupovat *v souladu s výzvou předsednictva ÚV KSČ*, a vyzvalo je k tomu, aby plnili pouze úkoly vyžadované legálními stranickými a vládními orgány a zásadně neplnili příkazy okupačních jednotek.⁷⁸ Hlavní výbor také protestoval proti obsazení budovy na Letné sovětskými vojáky a vyzval všechny delegáty ministerstva vnitra, aby se dostavili na jednání mimořádného sjezdu KSČ do Vysočan. Otevřeně se tak postavil proti okupaci. Jednání Hlavního výboru podpořila většina stranických organizací v resortu i večerní aktiv 500 pracovníků ministerstva vnitra.

O průběhu vysočanského sjezdu potom Miroslav Homoláč referoval na aktivu vedoucích pracovníků útvarových organizací 23. srpna s tím, že HV KSČ se dává k dispozici novému vedení strany, zvolenému na XIV. sjezdu. Hlavní výbor byl ve dnech po okupaci velmi aktivní. Homoláč udržoval spojení s ÚV KSČ a několikrát se sešel s Josefem Pavlem, který se skrýval před okupanty. Z obav z možných represí ze strany sovětských vojáků, obsazujících budovy ministerstva vnitra, se předsednictvo i aparát Hlavního výboru uchýlili do objektu Hlavní správy VB v Praze Na Perštýně. Dostaly zde nové modré vstupní průkazy, protože se služebními průkazy Státní bezpečnosti je do budovy nechtěli pouštět. Po příchodu sovětských důstojníků uprchli pracovníci HV KSČ zadním vchodem z obav z obsazení budovy a případného zadržení a po jejich odchodu se zase vrátili.⁷⁹

Podobně jednaly i podřízené stranické organizace. Základní organizace se staly místem, kde se koordinovala protiokupační činnost i styk příslušníků bezpečnosti se sdělovacími prostředky. Přebíraly také iniciativu v době, kdy náčelníci některých slo-

77 Miroslav Homoláč (1928–?), člen KSČ od roku 1947, v roce 1949 byl přijat k MV, kde zastával stranické funkce. V roce 1967 požádal o převedení do operativy, v březnu 1968 byl zvolen předsedou celouřvarové organizace KSČ na HS StB a tajemníkem HV KSČ, od srpna vedoucí tajemník HV KSČ. V květnu 1969 byl přemístěn k nově zřízenému Výzkumně-vývojovému středisku automatizace MV, v listopadu na Správu pasů a víz. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ a propuštěn ze služby. Po sametové revoluci na konci roku 1989 byl pozván na HV KSČ, aby se pokusil zreformovat jeho činnost. ABS, osobní evidenční karta Miroslava Homoláče.

78 *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968. Dokumentace.* Academia, Praha 1990, s. 83–84 a 157.

79 ABS, f. IMV – neuspořádáno, sign. 02-2/III, Zpráva a výsledky disciplinárního řízení se s. Miroslavem Homoláčem, 28. 7. 1970. Srov. s ŽÁČEK, Pavel: Motáky plukovníka Kroha. Svědectví náčelníka objektu „Letná“ o průběhu okupace. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. 2, č. 3, s. 67.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

žek zůstávali pasivní. Specifická situace nastala na II. správě, kde poté, co se někteří vysocí funkcionáři podíleli na příchodu vojsk, a další byli vojsky naopak internováni, fakticky nakrátko převzal vedení celoučvarový výbor. Jeho členové se také podíleli na volbě nového vedení HS StB, nesvázaného s okupanty.⁸⁰ Stranické organizace StB opakovaně odmítaly obvinění, že se podílejí na akcích proti československým občanům, přihlásily se k legálnímu vedení a k závěrům mimořádného XIV. sjezdu KSČ a distancovaly se od skupiny, která podporovala invazní síly.

Normalizace (1969–1970)

Krátce po invazi vystřídal Josefa Pavla v čele ministerstva vnitra Josef Pelnář,⁸¹ do té doby stranický funkcionář v Plzni, a v bezpečnostním aparátu začala pomalá „normalizace“. Jako první se koncem roku 1968 podařilo „konsolidovat“ Státní bezpečnost, baštou reformátorů zde zůstával celoučvarový výbor KSČ. Jeho vedoucí tajemník Štefan Šarik⁸² v září 1969 na plénu HV KSČ prohlásil, že nyní je větší naděje návratu k 50. letům, než byla po lednu 1968.⁸³ Naopak velká část příslušníků Veřejné bezpečnosti se ještě na jaře 1969 stavěla k invazi odmítavě a věřila, že československé vedení by zvládlo situaci samo. Rozporuplná situace se odrážela i ve zprávě o morálně politickém stavu složek ministerstva vnitra z počátku března 1969.⁸⁴ Přestože k ní měly kolegium ministra i Hlavní výbor KSČ na MV značné výhrady, shodovaly se v tom, že je třeba celou záležitost uzavřít rozhodnutím ministra, popřípadě příslušných náčelníků, s tím, že bude v tichosti víceméně „smetena ze stolu“ a z činnosti v srpnu 1968 nebudou vyvozovány žádné důsledky.⁸⁵

- 80 ABS, f. IMV – neuspořádáno, sign. 02-2/IV, č. j. IM-024/50-02/2-72, Zápis z vyjádření Mir. Homoláče z 4. 11. 1969. Srov. s ŽÁČEK, Pavel: Činnost Hlavní správy Státní bezpečnosti ve dnech 20.–26. 8. 1968. In: VOLNÁ, Kateřina (ed.): *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci*. ÚSTR, Praha, 2009, s. 125–159.
- 81 Josef Pelnář (1911–1982), od roku 1945 člen KSČ, působil v regionálních strukturách na Plzeňsku, předseda krajského národního výboru, člen předsednictva KV KSČ v Plzni a ÚV KSČ, od září 1968 ministr vnitra, jeho úkolem bylo především „normalizovat“ situaci, v lednu 1970 odvolán stal se místopředsedou ústředního výboru Národní fronty ČSR. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 139–141.
- 82 Štefan Šarik (1932–?), absolvent Právnické fakulty UK, v roce 1956 nastoupil k MV, krátce působil na KS MV Banská Bystrica, pak v resortním školství. Od roku 1965 byl u kontrarozvědky, kde byl dlouhou náčelníkem oddělení v odboru sledování vízových cizinců, v březnu 1968 byl zvolen předsedou CÚV na HS StB. Dne 1. 2. 1969 byl přemístěn jako odborný asistent metodiky vyšetřování do Školského zařízení MV při Právnické fakultě UK. Posléze vyloučen z KSČ a propuštěn z MV. ABS, osobní evidenční karta Štefana Šarika.
- 83 Celoučvarový výbor na HS StB vydal 22. 8. 1968 rezoluci, ve které se postavil proti okupaci. Její text prý byl před zveřejněním zaslán všem útvarovým organizacím a schválen, zdrželo se nebo bylo proti jen asi 70 lidí. ABS, f. IMV – neuspořádáno, sign. 02-2/IV, č. j. IM-024/50-02/2-72, Š. Šarik – odpovědi na otázky, nedatováno.
- 84 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra III. díl (A 2/3), inv. j. 189, Zpráva o morálně-politickém stavu příslušníků MV, 13. 3. 1969.
- 85 KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*, s. 26.

Milan Bárta

Dubnové plénum ÚV KSČ nastoupilo cestu k otevřené konsolidaci a normalizaci.⁸⁶ Vedení ministerstva si to rychle uvědomilo, velkou překážkou zůstávala část stranických organizací v čele s Hlavním výborem KSČ na MV, které stále ovládali příznivci reformy v resortu. Některé organizace do té doby stále neodvolaly protisovětská prohlášení ze srpna loňského roku nebo tak provedly pouze verbálně, což bylo považováno za nedostatečné. Hlavní výbor KSČ vydal 18. dubna rezoluci, ve které se vyjádřil k aktuálním změnám ve vedení komunistické strany. Vyslovil mj. přesvědčení, že ústřední výbor odpovědně posoudil současnou situaci ve straně a společnosti. Vysloužil si za to ostrou kritiku, že vyjadřuje malé nadšení pro probíhající změny, a začalo se otevřeně mluvit o nutnosti jeho kompletní rekonstrukce.⁸⁷

Personální změny v Hlavním výboru ovšem schvalovala stranická konference, která se měla konat jednou za dva roky. Odpůrci reformy proto využili mimořádnou konferenci HV KSČ na ministerstvu vnitra probíhající ve dnech 12.–13. května 1969,⁸⁸ která měla původně především reagovat na organizační změny resortu, k nimž došlo v důsledku federalizace republiky. Dosavadní Hlavní výbor se podle územní příslušnosti jednotlivých útvarů bezpečnostního aparátu rozdělil na dvě části – federální a národní. Federální zvolila nový HV KSČ na MV ČSSR a jeho vedoucím tajemníkem byl zvolen Václav Havránek, do té doby zaměstnanec branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ. Nový vedoucí tajemník dostal za úkol připravit novou strukturu stranických organizací na federálním MV.

Národní zvolila HV KSČ na MV ČSR, který měl řídit Zdeněk Rajchart, dosavadní náčelník Správy pasů a víz MV ČSR. Oba nové výbory přitom získaly práva a povinnosti okresních výborů strany. Hlavní výbor na federálním ministerstvu vnitra byl řízen přímo ústředním výborem KSČ, republikový výbor spadl do podřízenosti byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích. Došlo také ke zvolení nových kontrolních a revizních komisí.

Konference se zúčastnila delegace ÚV KSČ v čele s předsedou byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích Lubomírem Štrougalem a předsedou vlády Oldřichem Černíkem. Starý hlavní výbor byl podroben zdrcující kritice a obviněn z toho, že neřídil činnost podřízených organizací strany v souladu se „správnou“ politickou linií a zaujímal nesprávná stanoviska. Odstupující tajemník Miroslav Homoláč se pokoušel bránit činnost svou a svých kolegů slovy *těsně před srpnovými dny hodnotil HV situaci tak, že prosocialistické síly jsou v zemi rozhodující [...] byli jsme proto vstupem pěti zemí doslova překvapeni. Závěrečná zpráva bývalého vedení nebyla přijata, protože údajně politicky nesprávně hodnotila uplynulé období*. V následné diskusi zazněla ostrá kritika polednového vývoje a opakovaně se ozývalo, že ministr Pavel a jeho

86 Při dubnovém setkání s vedoucím sovětských komunistů Leonidem Brežněvem připomínal Gustáv Husák, který se zanedlouho stal generálním tajemníkem ÚV KSČ, že jedním z důvodů, proč je třeba se vyhýbat radikálním krokům, je také dosud nestabilizovaná situace v ozbrojených sborech, takže není jisté, zda je možno je ve velké míře použít proti případným demonstracím. DOSKOČIL, Zdeněk: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. ÚSD AV ČR, Doplněk, Brno 2006, s. 278.

87 Celouťvarová organizace KSČ na kontrarozvědce vyslovila HV KSČ nedůvěru již v prosinci 1968.

88 Měla se konat koncem března, vzhledem k řešení otázek spojených s federalizací se však opozdily členské schůze mající zvolit účastníky a tým i konference.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

spolupracovníci záměrně destruovali bezpečnostní aparát. Padl také požadavek, aby činnost bývalého vedení ministerstva, včetně HV KSČ, byla důkladně prošetřena. Naopak měli být očištěni ti, kteří byli v srpnu označeni za kolaboranty a zrádce. Noví funkcionáři vzápětí jasně podpořili Husákovu nové stranické vedení a zaslali dopis stranickým výborům sovětské KGB.⁸⁹

Nové předsednictvo HV KSČ vrátilo útvarovým organizacím k přepracování několik zpráv o uplynulém období s tím, že je hodnotí povrchně a nedostatečně kriticky s ohledem na polednový vývoj. V základních a celou útvarových stranických organizacích docházelo ke kádrovým čistkám a některé byly rozpuštěny a znovu ustaveny, přirozeně v naprosto odlišném složení.⁹⁰

Také se, nepochybně inspirováno nástupem politiky „normalizace“, postavilo proti návrhu bývalého vedení, aby z činnosti příslušníků SNB během srpnových dnů nebyly vyvozovány důsledky. Argumentovalo tím, že *nelze právně tolerovat protiprávní akty a porušování socialistické zákonitosti [...] nehodlá stranicky tolerovat případy, kdy u jednotlivých pracovníků přerostly ideové zmatky v protisovětskou hysterii, která je jedním nejnebezpečnějších projevů antisocialismu*. Naopak požadovalo přísné vyšetření činnosti každého jednotlivce a vyvození důsledku z jeho chování. Požadovalo také opakovaně, aby *soudruzi označení za zrádce a kolaboranty* (Viliam Šalgovič a spol.) byli rehabilitováni a očištěni a aby bylo výslovně uvedeno, že jejich jednání bylo v souladu s československými zákony a jejich povinnostmi.⁹¹

Na počátku roku 1969 došlo v bezpečnostních složkách ke kádrovým opatřením spojeným s postojí jednotlivců v srpnových dnech, která se dotkla především funkcionářů na vysokých postech, ať již šlo o přeražení na méně exponované pozice, nebo přímo o odchod z resortu. Vzhledem k relativně stále silné pozici reformistů, především ve stranickém aparátu ministerstva, byly užívány zástupné důvody, především organizační změny spojené s federalizací. Nyní mohly nastoupit čistky plošné.

Dne 9. června 1969 rozhodlo kolegium ministra o mimořádném služebním hodnocení všech příslušníků SNB. Za tímto účelem byla rozkazem ministra vnitra ČSSR ze dne 25. června 1969 oficiálně zřízena šestičlenná komise pro *objasnění služebních problémů a činnosti některých příslušníků a pracovišť ministerstva vnitra v letech 1968–1969* a stejně početná komise Hlavního výboru KSČ při ministerstvu vnitra, která měla *řešit uvedenou problematiku po stranické linii*.⁹² Otevřeně se tu vyhlášovalo, že předmětem přešetřování nebude pouze postoj k invazi pěti armád, ale celé „krizové období“, tzn. již od ledna 1968.

89 ABS, f. A 2/3, inv. j. 2395, Vyhodnocení diskuse závěrečné a ustavující konference HV KSČ na ministerstvu vnitra ČSSR konaných dne 12. a 23. 5. 1969.

90 ABS, f. HV KSČ – neuspořádáno, přírůstek 434, k. 11, Zpráva předsednictva HV KSČ I na MV o plnění realizační směrnice a výsledcích pohovorů k výměně členských legitimací, 29. 6. 1970.

91 Se stejným požadavkem vystoupil v branně-bezpečnostním výboru Federálního shromáždění začátkem května náčelník Hlavní správy StB Václav Šorál.

92 ABS, f. Organizační a vnitřní správa FMV IV. díl (dále jen A 6/4), inv. j. 1222, RMV ČSSR č. 37 ze dne 25. 6. 1969, Zřízení komise ministra vnitra pro objasnění služebních problémů a činnosti některých příslušníků a pracovišť ministerstva vnitra v letech 1968–1969. Na českém ministerstvu byla obdobná komise zřízena rozkazem ministra dne 11. 7. 1969.

Milan Bárta

Komise měla zhodnotit celkový polednový vývoj na ministerstvu, přičemž se měla zaměřit na odhalení hlavních představitelů „pravicového oportunistu a antisovětskému“ a na očistu všech, kteří byli v srpnových dnech označeni za kolaboranty a zrádce. Tajemník Hlavního výboru KSČ Václav Havránek při této příležitosti prohlásil, že ustavení komise bylo nutné, neboť Inspekce ministra vnitra již ztratila důvěru vedení ministerstva vnitra i KSČ.⁹³

Předsednictvo Hlavního výboru věnovalo čistkám v bezpečnosti zvýšenou pozornost. Každý týden si nechalo předložit zprávu, jak probíhají pohovory spojené s výměnou stranických legitimací. S uspokojením konstatovalo, že až na pár výjimek se v základních organizacích nevyskytovaly sklony k liberálnímu posuzování prověřovaných pracovníků. Pokud souhlasilo s ukončením členství ve straně, osobně si dotyčného předvolalo a podrobilo ho výslechu, při kterém posuzovalo motivy jeho chování. Pokud nesouhlasilo s výsledky těchto pohovorů, což se nestávalo často, vrátilo materiály k přehodnocení. Hlavní výbor vedle dozoru a kontroly také prověřoval funkcionáře útvarových stranických buněk, přičemž navrhl nevydávat nové průkazy osmdesáti z nich, osmi základním organizacím, které nadále považoval za nespolehlivé, odejmul právo provádět pohovory.

Pokud se stranické organizace na MV ČSSR usnesly na vyloučení konkrétní osoby, musel jejich rozhodnutí potvrdit sekretariát ÚV KSČ; návrhy Hlavního výboru KSČ na českém ministerstvu schvalovalo byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích. I v tomto případě nadřízené orgány většinu rozhodnutí pouze potvrzovaly, v některých případech si vyžádaly stranické posudky, popřípadě prováděly vlastní šetření (nejčastěji když se dotyčný proti výsledku odvolal nebo měl závažné výhrady). V nejednoznačných případech vše konzultovaly se státně-administrativním oddělením ÚV KSČ.

Předsednictvo ÚV KSČ projednalo průběžnou informaci o výsledku výměny stranických legitimací v bezpečnostním aparátu v polovině června 1969. Následně ministru vnitra uložilo, aby byla v jeho resortu ve spolupráci s oddělením státní administrativy do konce roku dobudována nová stranická organizace, která měla výrazně posílit aktivitu a vliv a navázat spolupráci se stranickými organizacemi bezpečnostních složek socialistických zemí.

Předsednictvo také požadovalo dokončení důsledné očisty aparátu. Ministr proto uložil všem podřízeným složkám, aby do 31. října 1969 provedly mimořádné služební hodnocení všech náčelníků a příslušníků, do konce roku potom mělo proběhnout celkové vyhodnocení.⁹⁴ Byla nastavena tři základní kritéria – na prvním místě politický profil (vyzdvihovala se věrnost *mezinárodnímu internacionalismu*, posrpnové politice a *politická pevnost, stranická zásadovost a neobroženost v postojích k politickým událostem*, mezi něž patřilo odmítání invaze, hokejové události⁹⁵ a postoje v letech 1968 a 1969), následovala odborná kvalifikace a nakonec další vlastnosti a osobní poměry.

93 BÁRTA, Milan: Inspekce ministra vnitra v roce 1968 a posrpnové čistky v aparátu ministerstva. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 112.

94 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1230, RMV ČSSR č. 45 ze dne 7. srpna 1969, Služební hodnocení náčelníků a ostatních příslušníků útvarů MV ČSSR, útvarů jeho výkonného aparátu a útvarů služeb.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

Z důvodu zpřesnění požadavků na hodnocení a možnosti odlišit „politické“ provinění od nedostatků služebních a osobních byl počátkem listopadu 1969 Josefem Pelnářem vydán doplňující rozkaz. Výslovně se v něm uvádělo, že každá z hodnotících kategorií se posuzuje zvlášť a označí se, zda prověřovaný plně vyhovuje, vyhovuje, či nevyhovuje. Explicitně se v něm také píše, že pokud bude někdo hodnocen jako nevyhovující, lze ho na tomto základě zákonně propustit. Pro případy nevyhovujících byly zřízeny tří- až pětičlenné zhodnocovací komise, které je znovu projednávaly. K jednání komisi měli být vždy zváni zástupce příslušné stranické organizace a příslušného odborového orgánu, kteří měli stejná práva jako ostatní včetně práva hlasovat.⁹⁶

Od poloviny roku 1970 se konaly členské schůze stranických organizací, na nichž byly slavnostně předávány nové stranické legitimace. Současně na nich byl zhodnocen výsledek prověrek a pohovorů, zdůrazněn význam členství v komunistické straně a povinnosti z něho vyplývajících. Podobný průběh měly čistky také na českém ministerstvu vnitra.

Hlavní výbor KSČ při MV se změnil z centra reformátorů v baštu konzervativců. Důrazně varoval, že výměnou stranických legitimací nelze v žádném případě považovat celou záležitost za uzavřenou, protože zatím se šetřily pouze případy, které „vypuly na povrch“. Upozorňoval, že stranickou práci je třeba naopak zesílit, protože v bezpečnosti stále zůstalo skryto mnoho těch, jimž dosavadní systém vyhovoval a kteří od otevřené nepřátelské činnosti přešli do „ilegality“, „zakopali se“ a vyčkávali na příznivou situaci. Jejich údajným cílem bylo omezit činnost a svázat ruce pracovníkům mocenských orgánů.⁹⁷

V souladu s tímto tvrzením nabádal rozkaz ministra vnitra z května 1970 jednotlivé náčelníky (z velké části již „posrpnové“), aby *v případech, kdy jsou při objasňování minulého politického vývoje zjištěny nové rozhodné skutečnosti k politickému profilu příslušníka podle hledisek stanovených zejména v dokumentech pléna ÚV KSČ z ledna 1970, prověřili, zda nedochází k zásadnímu rozporu mezi novými skutečnostmi a služebním hodnocením politického profilu příslušníka*.⁹⁸ V podstatě tím vyhlašoval nové kolo čistek.

V druhé polovině roku 1970 přišla na základě srpnového rozhodnutí vlády ČSSR řada na členy jiných politických stran a nestraníky, kteří působili v bezpečnosti převážně v pomocných složkách či jako civilní zaměstnanci. Pro jejich hodnocení měly být sestaveny komise tvořené náčelníky (nebo jejich zástupci) a třemi členy (zástupcem personálního útvaru, ROH a ZO KSČ).⁹⁹

95 Více viz KALOUS, Jan: ČSSR – okupanti 4:3. Analýza jedné březnové noci. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 2, č. 2, s. 22–43.

96 Tamtéž, f. A 6/4, inv. j. 1256, RMV ČSSR č. 71 ze dne 20. listopadu 1969 č. 45, Změna a doplněk k zásadám a postupu při služebním hodnocení náčelníků a ostatních příslušníků útvarů MV ČSSR, útvarů jeho výkonného aparátu a útvarů služeb.

97 ABS, f. HV KSČ – neuspořádáno, přírůstek 434, k. 11, Zpráva předsednictva HV KSČ I na MV o plnění realizační směrnice a výsledcích pohovorů k výměně členských legitimací, 29. 6. 1970.

98 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1285, RMV ČSSR z 21. května 1970 č. 26/1970, Postup při služebním hodnocení příslušníků Sboru národní bezpečnosti zařazených v útvech Ministerstva vnitra ČSSR v případech, kdy byly dodatečně zjištěny nové rozhodné skutečnosti.

99 Tamtéž, f. A 6/4, inv. j. 1302, RMV ČSSR č. 43 ze dne 23. září 1970, Pracovní-politické hodnocení občanských pracovníků v oboru působnosti Ministerstva vnitra Československé socialistické republiky.

Milan Bárta

Zřejmě se již nikdy nepodaří přesně stanovit počet osob, které byly na ministerstvu postiženy v rámci čistek. Zvláště byl zasažen náčelnický sestav, kde mělo dojít ke změnám na 68 procentech míst (u StB dokonce na 73 procentech).¹⁰⁰ Podle zpráv pro předsednictvo ÚV KSČ mělo během prověrek spojených s předáváním nových stranických legitimací ztratit členství ve straně asi 3500 lidí, liší se však počet těch, kteří byli do konce roku 1972 propuštěni – údaje tu kolísají kolem 2000 příslušníků. Z těch, kteří v té době stále pracovali na ministerstvu – v řadových funkcích nebo v civilním úseku – byla většina ze strany „pouze“ vyškrtnutá (jednalo se o více než 80 procent z nich).¹⁰¹

Tím však čistky neskončily. V březnu 1974 předsednictvo ÚV KSČ přijalo usnesení o zásadách postupu *dalšího třídně-politického zpevnění velitelského sboru ozbrojených sil ČSSR*, které ukládalo provést *kompletní služební hodnocení* s důstojníky vyloučenými ze strany a do konce roku je propustit. Ministerstvu vnitra se podařilo úkol prakticky splnit již do konce srpna. V té době bylo rozhodnuto o ukončení služebního poměru u dalších 1045 příslušníků a zbývalo prověřit 41 lidí, kteří byli z KSČ vyloučeni, a 709 se zrušeným členstvím.¹⁰²

Lze tedy souhlasit s tvrzením historiků Františka Koudelky a Jiřího Suka, že celkem bylo v letech 1969–1974 donuceno k odchodu z ministerstva vnitra asi 3500–4000 lidí. Mnoho dalších bylo přitom potrestáno jinou formou, zejména přeřazením na nižší funkce.¹⁰³ Velkou roli přitom sehrály útvarové organizace komunistické strany, především Hlavní výbor KSČ na MV.

Organizace komunistické strany v ministerstvu vnitra se po roce 1969 rychle staly oporou konzervativních sil a až do roku 1989 působily jako prodloužená ruka režimu. V rámci snah po odstranění dominantního vlivu komunistické strany v bezpečnostním aparátu byl k 1. lednu 1990 rozkazem ministra vnitra JUDr. Richarda Sachera zrušen Hlavní výbor KSČ na MV a spolu s ním zanikly i podřízené stranické organizace.

Závěr

Ministerstvo vnitra a jemu podřízené bezpečnostní složky tvořily před rokem 1989 jednu z hlavních opor komunistické moci. Nejvýrazněji se projevovала jeho represivní role, kromě ní však plnilo i další úkoly – pomáhalo regulovat styk se západními státy a jejich občany, podávalo pravidelná hlášení o situaci doma i v zahraničí, tvořilo nedílnou součást struktury informačního toku vládnoucí strany atd. Bezpečnostní aparát jako celek, ani žádná z jeho součástí, se nikdy proti komunistickému vedení nepostavil – nestalo se tak v únoru 1948, v době politických procesů ani během Praž-

100 ABS, f. ÚSD-sb. Komise, sign. B 263.

101 KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*, s. 305.

102 ABS, f. Kádrová správa (A 26), inv. j. 40, Informace pro generálního tajemníka ÚV KSČ soudruha Gustáva Husáka, 13. 9. 1974.

103 KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*, s. 27.

Nástin struktury organizací KSČ v bezpečnostním aparátu

ského jara, přestože později se objevily teze o „nadřazování nad stranu“ nebo o tom, že vedení ministerstva se zmocnili „exponenti pravice“.

Za jednu ze základních podmínek ovládnutí bezpečnostního aparátu považovali komunističtí vůdcové získání co možná největšího počtu příslušníků (a především funkcionářů) za členy strany. Tato snaha zpočátku narazila na obtíže, protože ač byla příslušníkům SNB po válce povolena politická činnost, bylo zakázáno vytvářet stranické organizace uvnitř sboru. V letech 1945–1948 pracovaly komunistické organizace v SNB v ilegilitě. Nevývíjely proto aktivní činnost, spíše probíhalo organizování a nábor členů v očekávání blížícího se zápasu o politické směřování republiky. Krátce po únoru 1948 došlo k hromadnému náboru členů a k vytváření stranického aparátu, což provázela řada problémů a sporů. Vše bylo silně ovlivněno strukturou stranické práce v bezpečnostních složkách v Sovětském svazu. Obecně se měla tvorba stranického aparátu v bezpečnosti řídit stejnými pravidly, která platila pro civilní strukturu. Vzhledem k charakteru bezpečnostní práce došlo k několika odchýlkám, z nichž zpočátku asi nejvýraznější a nejproblematičtější představovalo jmenování vedoucích funkcionářů (a nikoli obvyklá volba, byť jakkoliv předem připravená). Negativně se tato skutečnost projevila po zatýkání vedoucích funkcionářů na počátku 50. let. Výše uvedené skutečnosti vedly k tomu, že členství v KSČ se pro mnoho příslušníků ministerstva vnitra stalo víceméně formální záležitostí. Teprve zhruba v polovině 50. let se struktura stranických organizací ustálila a jejich vedení se zčásti zprofesionalizovalo, v 60. letech se potom konsolidovaly a jejich činnost se zformalizovala. Ustálila se také struktura tvořená Hlavním výborem KSČ na ministerstvu vnitra jako nejvyššího stranického orgánu v bezpečnostním aparátu, který byl v úzkém kontaktu s ÚV KSČ. Ten řídil síť celouřvarových výborů a jim podřízených útvarových organizací. Podobná struktura existovala v krajích a okresech, kde útvarové organizace spadaly do kompetence příslušných regionálních stranických výborů. Hlavním úkolem stranických organizací mělo být přenášení politiky komunistického vedení do bezpečnostního aparátu, udržování úzkých vazeb mezi stranou a silovými složkami (podobný aparát fungoval i v armádě) a záležitosti členství v KSČ. Vedle politické práce stranickým organizacím náležely značné pravomoci především v personálních otázkách.

Stranické organizace ovšem nesměly zasahovat do práce bezpečnostních složek. V roce 1968 však nastal v jejich práci zlom. Postavily se do čela reformního procesu a poprvé a naposledy byli jejich funkcionáři voleni v opravdu svobodných volbách. Během srpnových událostí stranické organizace nezdířka překročily své pravomoci a aktivně vstupovaly do výkonu služebních povinností. Hlavní výbor KSČ na MV představoval, paradoxně díky svému propojení s komunistickou stranou, poslední baštu reformistů v bezpečnostním aparátu. Jejich vážnost mezi příslušníky SNB výrazně vzrostla a do komunistické strany se hlásila řada nových členů. Na počátku normalizace prošla stranická struktura v bezpečnostním aparátu (i v souvislosti s federalizací Československa) rozsáhlou proměnou po stránce organizační i personální. Obnovené organizace KSČ potom stály v čele rozsáhlých čistek v bezpečnostním resortu a až do roku 1989 se vrátily ke své funkci převodové páky komunistického vedení.